

BORGERLIG SAMARBEIDE I NORGE

Av sekreterare PAUL THYNESS

Paul Thyness räknas allmänt som en av de starkaste bland de yngre krafterna i norsk höger. Han kom också helt följdriktigt att fungera som statssekreterare i statsminister Lyngs kansli under de veckor, som vi hade en borgerlig regering i Norge hösten 1963. Det är med stor glädje, som Svensk Tidskrift har tillfälle att presentera sekreterare Thyness' syn på de borgerliga samverkansproblemen.

Den borgerlige samarbeidstanke i Norge er like gammel som Det norske Arbeiderpartis stortingsgruppe. Arbeiderpartiet ble første gang representert på Stortinget i 1903 med fire mann, og det var åpenbart at under almindelig stemmerett for menn — som Norge hadde fått i 1898 — var et arbeiderpart sikret en betydelig velgerstøtte i fremtiden.

Unionsoppløsningen i 1905 bidro ytterligere til å skape psykologisk basis for samarbeidstanken. Det ytre press som Arbeiderpartiets fremvekst innebar, ble supplert av en indre fellesskapsfølelse som var både en forutsetning for, og en frukt av året 1905.

Det første forsøk på å skape ett parti av Høyre, de liberale og de

moderate venstremenn, ble gjort ved stortingsvalget i 1906. Høyre var det største enkeltledd i denne kjede, og påtok seg de største ofre. Partiet nedla praktisk talt sin organisasjon, programmet ble trukket i bakgrunnen og partiets betydelige velgerstøtte stillet til disposisjon for enhver som erklærte å ville støtte Chr. Michelsens samlingsregjering.

Resultatet var en katastrofe. En lang rekke av de representanter Høyre hadde hjulpet, sviktet snart partiet og regjeringen, og organisasjonsmessig måtte Høyre begynne omtrent på bar bakke.

Tross disse mistrøstige resultater, fortsatte imidlertid Høyre konsekvent sine anstrengelser for et borgerlig samarbeide. Konsolideringen av Venstre i 1908, og senere Venstres lange enevoldsperiode under den første verdenskrig, gjorde problemstillingen mindre aktuell, men fra og med valget i 1918 ble den igjen en politisk hovedsak.

Ved dette valg gikk Norge inn i den lange mellomkrigsperiode hvor intet parti hadde flertall, og hvor den borgerlige splittelse økte gjennom dannelsen av Bondepartiet (fra 1958: Senterpartiet) i 1920,

og Kristelig Folkeparti i 1933. Regjeringene var svake, og skiftet relativt hyppig — til tross for at de økonomiske forhold skulle tilsi stabile og handlekraftige regjeringer.

Talløse inviter til samarbeide fra Høyres side førte aldri frem. Bondepartiet, hvis velgere stort sett tidligere hadde stemt Venstre, fryktet virkningen av et samarbeide med Høyre alene, og gjorde derfor sin medvirkning avhengig av Venstre. Men Venstre avslo regelmessig alle henstillinger. Høyre og Venstre hadde altfor nylig stått som de to motpoler i norsk politikk, til at samarbeidet kunne få noen følelsemessig bakgrunn. Dessuten ville Venstre ikke være med på å isolere Arbeiderpartiet. For det første mente man i Venstre at dette ville kunne forhindre enhver alvorlig konkurranse om arbeider-velgerne, for det annet mente man at en slik borgerlig front kunne radikaliserer Arbeiderpartiet ytterligere, og for det tredje var — og er — det i Venstre et sterkt og ekte innslag av udogmatisk radikalisme (som var blitt styrket ved at Bondepartiet hadde trukket til seg mange Venstres mer konservative bygdevelgere), som følte sterk politisk affinitet til Arbeiderpartiet.

Den økonomiske krise, og behovet for en sterkere regjering, førte i 1935 til det såkalte »kriseforlik» mellom Bondepartiet og Arbeiderpartiet, som førte til dannelsen av den første arbeiderpartiregjering

under Johan Nygaardsvold, som ble sittende til 1945.

Valget i 1945 ga Arbeiderpartiet for første gang rent flertall på Stortinget. Partiet fikk 76 representanter, og kunne dertil regne med 11 kommunister. Høyre fikk 25, Venstre 20, Bondepartiet 10 og Kristelig Folkeparti 8 representanter.

Denne situasjon aktualiserte på en helt ny måte behovet for et borgerlig samarbeide. Valgordningen favoriserte kraftig de store partier på de smås bekostning, og det var vanskelig å se noen reell sjanse til å fravriste Arbeiderpartiet flertallet med mindre de borgerlige kunne opptre som en blokk ved valgene. Til tross for dette ble alle Høyres forslag om nærmere samarbeide konsekvent avslått. Kristelig Folkeparti og Bondepartiet våget fortsatt ikke å overlate plassen mellom Høyre og Arbeiderpartiet til Venstre alene, og Venstre var stadig uvillig til å innlate seg på noen form for fast samarbeide.

I 1952 lyktes det å få igjennom en ny valgordning som reduserte fordelene for de store partier. En tid drøftet de borgerlige partiledere et »negativt samarbeide», dvs. at det ikke skulle stilles lister som ikke hadde mulighet for å erobre mandat, men heller ikke dette vant frem. Den valgtekniske begrunnelse for borgerlig samarbeide var da også mindre vesentlig etter valgordningsreformen.

Den viktigste begrunnelse for borgerlig samarbeide var nu blitt

rent politisk: Partisplittelsen på borgerlig side skapte usikkerhet blant velgerne om hva et borgerlig flertall vil innebære politisk med hensyn til hvilke synsmåter som ville bli dominerende, og usikkerhet om hvilken regjeringskombinasjon et slikt valgresultat ville resultere i — om noen, idet »franske tilstander» vel også fortonet seg som en mulighet. Det kan neppe være tvil om at denne usikkerhet førte mange velgere inn i Arbeiderpartiet som det klareste alternativ i norsk politikk.

Den borgerlige splittelse var så meget mer unødvendig, som den også bygget på et urealistisk grunnlag, nemlig den populære forestilling, at partiene fordeler seg langt et continuum fra Høyre over Senterpartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, til Arbeiderpartiet, Sosialistisk Folkeparti og Kommunistene. Men dette er en fiksjon.

I norsk etterkrigspolitikk har Høyre fulgt den prinsipielle, konservative linje som avviser såvel liberalistiske som sosialistiske skjemaønsninger, og isteden hevder en positiv samfunnsutvikling med forsert utbygging av kommunikasjonene, undervisningsvesenet, helsestellet og sosiale trygdeordninger. For de øvrige borgerlige partier har det vist seg meget vanskelig å finne reelle mellomstandpunkter som markerer avstand både fra Høyre og Arbeiderpartiet. Stort sett har det bare lykkedes i saker hvor da ett eller flere av de tre mellompar-

tier har vært villige til å plasere seg til høyre for Høyre.

Dette har ikke skjedd uten å vekke en viss irritasjon i de andre partier, som helst hadde sett at Høyre hadde stillet seg slik at de kunne vise velgerne et skremmebilde av Høyre på sin ene, og av Arbeiderpartiet på sin annen side, og selv fremstå som fornuftens og moderasjonens sanne forpaktere. Denne irritasjon har bidratt til å vanskeliggjøre det politiske samarbeide som linjen i seg selv skulle gi grunnlag for, men det har gjort det lettere å oppnå et samarbeide i Stortinget fra dag til dag, og fra sak til sak.

Umiddelbart etter valget i 1957 dukket en ny og interessant tanke frem: om et samarbeide i sentrum. Tanken utløste en livlig offentlig diskusjon, og ble snart tatt opp til organisasjonsmessig behandling i de tre partier. Ledelsen både i Senterpartiet og Venstre engasjerte seg aktivt for planen. Det ble gjort store anstrengelser for en samlet opptreden i Stortinget, og resultatet var tilsynelatende oppmuntrende. I flere viktige prinsipp-saker nådde de tre partier frem til felles innstillinger, som tydet på at sentrums-samarbeidet skulle bli en realitet.

Jo nærmere man kom stortingsvalget 1961, dess vanskeligere ble imidlertid videreføringen. En bred opposisjon gjorde seg gjeldende innen Venstre, og Kristelig Folkeparti var tydelig urolig over utviklingen. Det første som strandet var planene

om et valgteknisk samarbeide. Kristelig Folkeparti avsto prinsippielt felleslister, men Senterpartiet og Venstre ble enige om fem felleslister — etter voldsomme slagsmål på Venstres nominasjonsmøter landet rundt, som i to tilfeller førte til åpen splittelse i partiet.

På denne bakgrunn var det ikke underlig at forhandlingene om en felles politisk-programatisk erklæring også brøt sammen, og endte med en matt henvisning til de standpunkter de tre partier hadde tatt i stortingsperioden.

Fra det øyeblikk da sentrumsforhandlingene ble noe mer enn et offentlig diskusjonstema, innstilte Høyre sine bestrebelse på å få istand et fullt borgerlig samarbeide. Innen Høyre var troen på at det fulle borgerlige samarbeide lot seg etablere blitt sterkt svekket etterhvert, og partiet mente det var riktig å la spørsmålet om sentrums-samarbeidet avklare seg før noe nytt initiativ ble tatt. Den offisielle holdning til sentrumssamlingen var avventende positiv. Hvis det ble ført i havn, ville det ramme Høyre følelig, både ved å isolere partiet politisk, og ved å bringe mange mandater i faresonen ved valget. Ikke desto mindre kom partiet til at disse momenter måtte tillegges mindre vekt enn de muligheter sentrumssamarbeidet innehar til å skape rimeligere partiforhold på noe lengre sikt.

Valget i 1961 førte det borgerlige samarbeide inn i en helt ny situa-

sjon. Fullt borgerlig samarbeide hadde strandet, og likeledes partielt borgerlig samarbeide. De gjentatte forsøk på å komme videre på samarbeidets vei hadde ført til omfattende, offentlig debatt som både i seg selv, og når resultatet ble negativt, understreket splittelsen sterkere enn den faktisk og saklig var, og bidro til å rive ned alle og hvert enkelt borgerlig, partis anseelse i velgernes øyne.

I erkjennelse av dette rettet ikke Høyre flere henvendelser til de andre borgerlige partier. Partiet opprettholdt sin imøtekommenhet overfor samarbeide med de andre borgerlige partier i alle spørsmål og på alle trinn, men tok ikke selv noe initiativ som kunne sette nytt liv i den offentlige debatt, eller virke irriterende på de andre.

Men valget skapte også en ny parlamentarisk situasjon. For første gang siden krigen kom Arbeiderpartiet i mindretall med bare 74 representanter. Men samtidig fortsatte den borgerlige opposisjon i mindretall, også med 74 representanter sammenlagt (dvs. Høyre 29, Kristelig Folkeparti 15, Senterpartiet 16 og Venstre 14). Tungen på vektskålen ble det nystiftede Sosialistisk Folkeparti, som overraskende vant 2 mandater.

Denne parlamentariske situasjon innebar åpenbart en fare for at Sosialistisk Folkeparti kunne få en uforholdsmessig maktstilling. Tanken om et samarbeide etter dansk forbilde, mellom Arbeiderpartiet og

Venstre dukket derfor opp. Og Venstre var tydeligvis ikke uvillig, hvis situasjonen skulle utvikle seg derhen.

Samtidig kom Fellesmarkeds-saken og skjøt en kile inn mellom de borgerlige partier. Senterpartiet og hovedtyngden av Kristelig Folkeparti gikk mot norsk medlemskap i EEC, mens Høyre og hovedtyngden av Venstre gikk inn for det. Særlig Senterpartiet engasjerte seg sterkt i debatten, og for første gang etter krigen oppsto det en konflikt av vesentlig betydning blant de borgerlige partier. Bitterheten fra debatten hang lenge i, og var ikke på noen måte overvunnet da den serie med politiske kriser som endte med regjeringen Gerhardsens fall, ble innledet våren 1963.

Det første av de tre, fellesborgerlige mistillitsforslag kom i februar, og gjaldt en partipolitisk ansettelse av en ganske særlig utfordrende karakter. Hadde dette forslag ført frem, ville den nye regjering formodentlig blitt dannet av Høyre alene, men med tilsagn om noen grad av parlamentarisk støtte fra de tre andre partier.

Det annet mistillitsforslag gjaldt overskridelsene ved anlegget av statsbedriften Norsk Koksverk A/S, og her var for første gang konstitusjonelle forhold berørt. Vesentlige opplysninger var ikke lagt frem for Stortinget i proposisjonen, de midler Stortinget hadde bevilget var ikke helt ut blitt brukt overensstemmende med Stortingets forutset-

ninger, og anleggsplanene var blitt endret uten Stortingets samtykke. I denne sak var det enighet om at alle borgerlige partier måtte ta sin del av ansvaret ved å skaffe landet en ny regjering, om mistillitsforslaget førte frem.

De samme konstitusjonelle aspekter var dominerende i Kings Bay-saken, bare i enda høyere grad. Og denne gang førte mistillitsforslaget frem. Samarbeidsregjeringen av august/september ble dannet uten at det oppsto noen friksjon, og i de fire uker den satt sammen gikk samarbeidet i alle deler utmerket. Uoverensstemmelser med bakgrunn i at dens medlemmer representerte fire forskjellige partier, forekom overhodet ikke. Regjeringen satt selvfølgelig altfor kort til at samarbeidet ble satt på noen virkelig prøve, men det skjedde intet i Regjeringens korte liv, som tydet på at det ville ha blitt rivninger om den hadde kommet til å sitte lenger.

Mange forhold bidro til det gode og utvungne samarbeide. En viss usikkerhet i den uvante og uvisse situasjon de ferske statsråder befant seg i, bidro utvilsomt til å føre dem sammen. Et annet moment er den kollegie-ånd som nesten alltid vil oppstå blant folk som arbeider sammen, og under et felles ansvar. Videre virket antagelig den rent politiske nødvendighet av å vise en enig front utad, når man først hadde påtatt seg oppgaven med å stille en regjering. Men kanskje den viktigste enkeltfaktor var statsmi-

nisterens personlighet og personlige stilling.

John Lyng nød på forhånd stor anseelse og personlig respekt i Stortinget, men gjennom to mesterlig formede innlegg i Kings Bay-debat-ten bygget han ut sin parlamentariske posisjon på en måte som man knapt skulle trodd mulig. Hans smidighet og imøtekommenhet under forhandlingene om regjeringdannelsen hadde bygget opp tillitsforholdet mellom ham og statsrådene, og mellom ham og de øvrige parlamentariske ledere. Hans innsikt i regjeringsarbeide og hans grep på de formelle sider ved stillingen som regjeringssjef gjorde ham til dets selvfølgelige midtpunkt. Hans fast forankrede form for moderne, politisk konservatisme fjernet enhver frykt for at han som regjeringssjef skulle komme til å si eller gjøre noe som kunne kompromittere regjeringsmedlemmer av de andre partier politisk. Den ledelse John Lyng ga, kom til å bety overordentlig meget for samarbeidsforholdene innen Statsrådet.

Der hvor samarbeidsproblemene vel kanskje ville oppstått om Regjeringen hadde fått sitte, ville ha vært i forholdet mellom Regjeringen på den ene side, og de fire stortingsgrupper på den annen. Et ørlite, og i seg selv ubetydelig varsel om dette, fikk man under den innledende drøftelse i gruppene av regjeringserklæringen. Det viste seg her et visst skille mellom Regjeringens vurdering av flere forhold,

og den vurdering de fire grupper (minst Høyre og mest Venstres gruppe) var kommet frem til.

Vurderingsforskjellen skapte ikke i dette tilfelle noe problem, men tilsvarende uoverensstemmelser kunne komme til å gjøre det i andre saker. Når samme sak skal vurderes i fem forskjellige fora, er det høyst usannsynlig at resultatene i alle tilfeller ska bli de samme. Forskjellige utgangspunkt og forskjellige personer gjør det vanskelig selv når bare to fora er implisert: Regjeringen og dens stortingsgruppe. Med fire grupper blir oppgaven antagelig nesten umulig i det lange løp. Hvis derfor Regjeringen skulle fortsatt over en lengre periode, er det sannsynlig at et nærmere samarbeide mellom gruppene, mest nærliggende i form av felles gruppemøter, ville ha tvunget seg frem.

Det er naturlig til slutt å spørre om i hvilken situasjon det borgerlige samarbeide står i Norge idag — etter samarbeidsregjeringens demisjon.

For det første er det riktig å peke på kommunevalget, som fulgte umiddelbart etter demisjonen. Riktig vurdert — dvs. vurdert som et riktsvalg — viste det en klar tendens i retning av stillstand for Arbeiderpartiet og Sosialistisk Folkeparti, fremgang for Høyre, Senterpartiet og Venstre, og tilbakegang for Kommunistene og — i noen grad — for Kristelig Folkeparti. Det eneste borgerlige parti som man med noen rett kan si tapte på

regjeringssamarbeidet, er altså Kristelig Folkeparti. Men det er sannsynlig at det meste av tapet ikke skyldes alliansen med de andre borgerlige partier, men at dette partis velgere var mer tilbøyelig til å akseptere Arbeiderpartiets problemstilling i Kings Bay-saken, og følte medlidenhet med særlig statsminister Gerhardsen.

De andra borgerlige partier har på sett og vis fått velgernes konsens på sitt standpunkt, og særlig for Venstre må dette bidra vesentlig til å avsvække frykten for allianser til høyre.

Selv det faktum at regjeringsdannelsen og samarbeidet i Regjeringen gikk så glatt, må også antas å kunne oppmuntre til gjentagelser. Innen alle de borgerlige partier vet man idag at de fire partier *kan* samarbeide, og samarbeide uten at noe parti behøver å fornekte vesentlige prinsipper. De kan samarbeide, og samtidig fortsette som selvstendige partier med full frihet og selvbestemmelsesrett.

Under alle omstendigheter er det skapt en lettere atmosfære mellom de borgerlige partier innbyrdes. Det er merkbart at partiene i det lengste søker å unngå innbyrdes kritikk, og det er merkbart bedre gjensidig forståelse i de tilfeller hvor avvikende standpunkter stikker frem.

Allikevel er det ikke sikkert at et borgerlig flertall ved valget i 1965 vil føre til en ny fireparti-regjering. Situasjonen sommeren

1963 var ekstraordinær ved at konstitusjonelle kjernesporsmål var berørt. Saken var med andre ord av så fundamental betydning, at vanlige partipolitiske hensyn måtte skyves tilside. Situasjonen vil være en annen i det øyeblikk man står overfor en parlamentarisk situasjon skapt ved et valgresultat. Da vil de partipolitiske hensyn igjen innta sin rettmessige plass.

Men dette er av underordnet betydning. Det viktigste man kunne oppnå ved et intimt borgerlig samarbeide, ville ikke vært samarbeide *i* en regjering, heller ikke *om* en regjering. Det viktigste er å fjerne uvissheten blant marginalvelgerne om hva et borgerlig flertall vil innebære politisk. Denne virkning er det grunn til å tro at man allerede har oppnådd. Den fellesborgerlige regjering har vist velgerne hva et borgerlig flertall på Stortinget i en eller annen form vil innebære. Samarbeidsregjeringen har etterlatt et inntrykk som antagelig vil holde seg en tid fremover — formodentlig så lenge at det vil påvirke valgresultatet i 1965 i avgjørende grad. Og hvis man først får en fireårsperiode med borgerlig flertall på Stortinget, vil norsk politikk være ført inn i en helt ny fase hvor svært meget — også formene for og omfanget av et borgerlig samarbeide — vil måtte vurderes ut fra de da foreliggende omstendigheter.